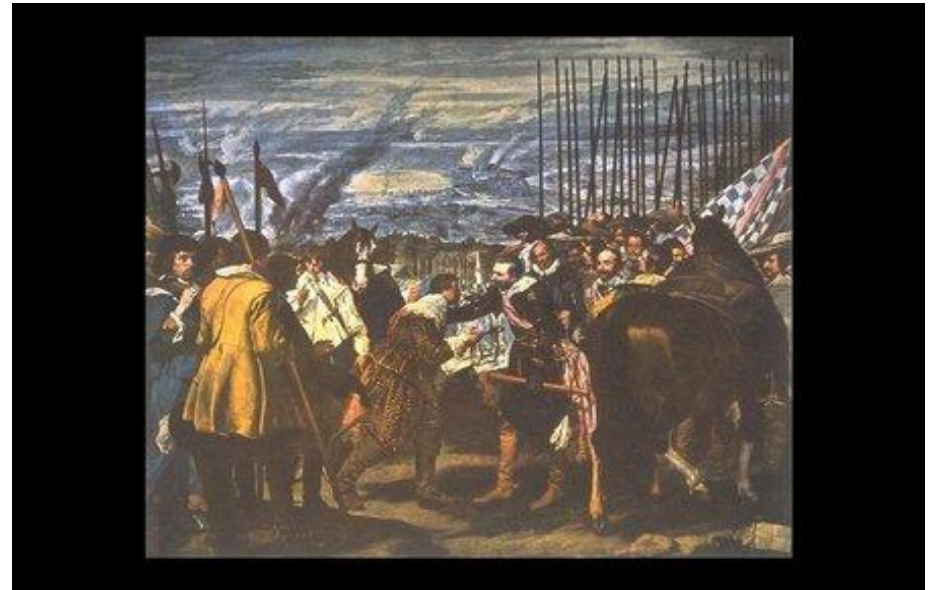

Powtórka z epok- BAROK

*Biblioteka Centrum Kształcenia Ustawicznego Ekonomistów
w Chorzowie*

NR 4

Opracowanie: mgr Elżbieta Helińska

mgr Monika Bartoszevska

BAROK

Po latach względnego spokoju, dostatku, podróży i odkryć nastąpiły w Europie czasy głodu, wojen i śmierci. Przyczyniły się do tego wyniszczające wojny- wiek XVII był stuleciem licznych konfliktów. Za wojną postępuje zawsze głód, śmierć, zaraza, ubóstwo. Dodatkowo nadeszło dotkliwe zimno- w Europie w owych czasach miała miejsce tzw. mała epoka lodowcowa. Trudno się dziwić, że myśl ludzką zdominował niepokój, że szukano trwałej wartości w Bogu i religii.

Nazwa:

Barok- barocco- znaczy: dziwny. Poławiacze pereł nazwali tak perłę wyłowioną u brzegu Portugalii. Oryginalną, inną, dziwaczną- lecz niezwykle wartościową. Ale terminem tym określano w ogóle zjawiska oryginalne, nietypowe, tajemnicze. Badacze epoki użyli tego określenia do sztuki, potem literatury XVII w. Ówczesne dzieła sztuki i literatury zaskakiwały i zaskakują po dziś dzień.

Barok- umieszczenie w czasie:

Europa

- Początek- II połowa XVI w. (marinizm we Włoszech)
- Koniec- lata trzydzieste XVIII w. (rokoko- faza schyłkowa epoki)

Polska

- Prebarok (wczesny barok)- przełom wieków XVI i XVII (od lat osiemdziesiątych XVI w. Po dwudzieste XVII w.)
- Pełny barok (dojrzały) od lat trzydziestych po siedemdziesiąte XVII w.
- Późny barok (schyłek)- od lat trzydziestych XVIII w. (czasy saskie)

CHARAKTERYSTYCZNE CECHY:

- religijność i mistycyzm w treści dzieł
- poczucie niepokoju, przemijalność, kruchość istnienia
- dążenie do uduchowionej, zaskakującej formy wyrazu
- atmosfera niepokoju
- dysharmonia, ekspresja w wyrażaniu myśli
- bogactwo formy dzieł literatury i sztuki (czasem sztuczność).

BAROK A POPRZEDNIE EPOKI

- barok kontynuuje średniowieczną postawę religijności i mistycyzmu, powiela średniowieczną hierarchię wartości. Podobny jest do średniowiecza w swoim uduchowieniu, umiłowaniu cudowności, tematyce choćby śmierci i przemijania.
- Barok nawiązuje też do antyku- np. powszechnej znajomości mitologii, łaciny czy w ideologii francuskiego klasycyzmu.
- Barok kontynuuje część myśli postulatów renesansu: poezja „światowych rozkoszy” dotyczy człowieka i ziemskiego bytu, literatura reform istnieje nadal, a niektórzy badacze nazywają filozofię baroku innym humanizmem.

CZŁOWIEK BAROKU

- **Zagubiony metafizyk**

Optymizm i spokój renesansu stopniały w zderzeniu z rzeczywistością: wojnami, śmiercią, głodem, cierpieniem. Człowiek baroku nie wierzy więc w trwałość życia doczesnego- pozostaje mu wiara w życie po śmierci. Widzi kruchość życia

i śmieszność wartości, takich jak bogactwo, uroda, sława. Jest kruchą trzcina na wietrze, ma dusze mistyka, cierpi na myśl o tajemnicy kosmosu.

- **Francuski dworak**

Dwór królewski wykształcił model człowieka znającego etykietę, bywałego na ucztach i hołdującego modzie. Nie tylko we Francji, choć tam najwcześniej dworski model życia stanie się typowy dla epoki, podejmie go oświecenie. Nie jest to model ascetyczny, dworak kocha piękny strój, bogaty stół, drży o swoją pozycję w dworskiej hierarchii.

- **Polski Sarmata**

Pewny siebie szlachcic, reprezentant polskiego społeczeństwa, konserwatywny, broniący jak żrenicy oka szlacheckiej wolności. Typowy dla naszej narodowej kultury- kłótlivy piniacz, ale i obrońca tradycji. Przy sarmatyzmie buduje się taki mit dworu polskiego, symbol Polski sarmackiej.

PORÓWNANIE BAROKU I RENESANSU

Renesans

- rozwój gospodarki, handlu przemysłu
- człowiek w centrum, radość życia
- naśladownictwo świata w sztuce
- symetria, harmonia, ład
- szacunek dla wiedzy i talentu
- tematami dzieł: piękno świata, pochwała istnienia

Barok

- wojny, zarazy, głód, zastój
- Bóg w centrum, człowiek kruchą trzcina
- wyrażanie uczuć w sztuce
- dysharmonia, asymetria, niepokój
- mistycyzm, cierpienie
- wiodące tematy: szatan, śmierć, vanitas (marność).

FILOZOFIA BAROKOWA

Wiek XVII to czasy wielkiej filozofii!!! Pascal formułuje słynną metaforę człowieka- kruchej trzciny. Locke- czystej tablicy. Kartezjusz mówi „cogito ergo sum”- rodzi się racjonalizm.

- **Giordano Bruno**- głosił naukę o nieskończoności wszechświata, podejrzewał, że istnieje jeszcze wiele planet takich jak Ziemia. Śmiało spojrzeć poza bramy wszechświata i nie znalazł tam ani piekła, ani takiego Boga, jakiego przedstawiali teolodzy. Zanegował także istnienie jednej nieruchomej Ziemi w zamkniętym, skończonym świecie.

Dlatego zginął- oskarżony o uprawianie magii (spłonął w 1600 r.)

- **Galileo Galilei (Galileusz)**- ten uczyony zakwestionował kościelną wizję „budowy nieba”. Wnikliwie obserwował nieboskłon, dochodził do wniosków i pragnął wolności w prowadzeniu badań naukowych- oddzielenia od religii i *Biblii*. Uznawał za Kopernikiem, że to Ziemia obraca się wokół słońca- wytoczono mu proces, skazano na areszt domowy i kazano herezje odwołać.
- **Kartezjusz**- przyznał kluczową rolę rozumowi ludzkiemu. Wyszedł od zwątpienia- nie wiem nic, lecz pewne jest jedno: wątpię, a zatem myślę. Myślę- i to dowodzi mojego istnienia, jak żaden inny pewnik. „Cogito ergo sum”- myślę, więc jestem, bo można zaprzeczyć istnieniu wszystkiego, ale nie można „pomyśleć, że się myśli”. Stało się to punktem wyjścia do wniosków dużo trudniejszych, dotyczących Boga, człowieka, stosunku duszy i ciała, materii itd.
- **Blaise Pascal**- według Pascala warto wierzyć w Boga. Wymyślił coś w rodzaju gry, która niezbitnie wykazuje „opłacalność” wiary w Boga. Jeśli wierzysz- możesz zyskać wszystko: zabawienie i życie pośmiertne, a gdyby Boga nawet nie było- nic nie tracisz. Jeśli zaś nie wierzysz- wiele ryzykujesz: jeśli bowiem jest, tracisz wszystko, jeśli go nie

ma- nie zyskujesz nic. Pascal był także autorytetem wizji człowieka zagubionego w kosmosie. To Pascal nazwał człowieka „trzcina najwężlejszą w przyrodzie- ale trzcina myślącą”. Człowiek jest więc słaby i nędzny, zupełnie małeńki we wszechświecie- a jego wielkość polega na tym, iż ma poczucie swojej słabości.

- **Gottfried Leibniz-** filozof optymistą, głosił, że to co stworzył Bóg, jest jakby optymalną wypadkową wszelkich możliwości. Stworzywszy raz pewną harmonię, pewne reguły- człowiek nie może naruszać ich, stwarzając następne rzeczy i zjawiska- tak jak nie może sprawić, by trzy razy trzy wyniosło co innego niż dziewięć. Wśród tych uwarunkowań powstało najlepsze, jakie powstać mogło dzieło- nasz świat. Współcześni nazywali tego filozofa „ostatnim człowiekiem, który wiedział wszystko”. Potomni jednak nie przyznali mu racji.
- **John Locke-** uważał, że rodzimy się jako czyste tablice (tabula rasa) i doświadczenie dopiero je zapisuje. Doświadczenie jest bowiem jedynym źródłem wszelkiej wiedzy- takie jest założenie Locka, taka jest także istota postawy zwanej empiryzmem. Locke głosił także myśl, że nie należy sięgać tam, gdzie poznanie jest niemożliwe, że

lepiej poznać i zbadać dogłębnie świat znany nam i dostępny zmysłom.

POLSKI BAROK

Na zewnątrz, ku Europie

- skierowała swoją uwagę magnateria i elita skupiona na dworach magnackich i królewskich. Bywalcy świata czerpali inspirację z zagranicy, hołdowali zachodnim wzorcom i preferowali kosmopolityzm, zarówno w stroju, obyczajach jak i w języku (panowała moda na francuszczyznę). Ta europejskość kryła w tle lekceważenie dla rodzimej kultury.

Do wewnątrz, ku tradycji

- kierowała się szlachta ziemiańska, mieszkająca w dworach, dworach i zaściankach. Wiernie trwała przy rodzimych wzorcach, zachowując strój, tradycję, wiarę katolicką. Całą tę kulturę ogólnie zwiemy właśnie sarmatyzmem. Jej wyznacznikiem będą zarówno sejmowe liberum veto, zajazdy i procesy sąsiedzkie, jak i religijność, patriotyzm a także konserwatyzm.

JAKI BYŁ POLSKI BAROK?

Barok, choć wiek to srebrny, a nie złoty, jak jego poprzednik, był w historii Polski bardzo ważny. To w tym czasie ugruntowało się poczucie wielkości narodu, duma polskości, co może oznaczać miłość ojczyzny, ale i megalomanię. To XVII w. dowiódł potęgi Polski (Szwecja, Turcja) i stał się początkiem jej słabości- stuleciem wojen i bałaganu. To w baroku ugruntował się katolicyzm, odtąd często z polskością identyfikowany. W baroku powstał polski krajobraz dworów szlacheckich, a ich siedzimy magnatów są dziś zabytkiem architektury. I właśnie w XVII w. zarysował się ostry podział na szlachtę i magnaterię: tę pierwszą swojską, tę drugą związaną z zagranicą. Był więc barok bogaty, pełen sprzeczności, niespokojny- ale na pewno nie nudny.

Ważne w baroku polskim:

- Jego specyfika- ugruntowanie sarmatyzmu, demokracji szlacheckiej.
- Umacnia się mit domu- dworu polskiego, jako symbolu polskości.
- Król Zygmunt II Waza przenosi stolicę z Krakowa do Warszawy.

- Podobnie jak w całej Europie poeci podejmują tematy metafizyczne.
- Powstaje twórczość dworska
- Wojny trapiące kraj doprowadzają do jego osłabienia.

TEMATY POLSKIEGO BAROKU

Filozofia istnienia: człowiek i jego kondycja we wszechświecie, przemijalność istnienia, destrukcyjna siła czasu, śmierć i życie po śmierci (poeci metafizyczni: Daniel Naborowski, Sebastian Grabowiecki).

Miłość: ulotna, zmysłowa; dworski flirt, a także miłość jak ogniste, spalające, trwałe uczucie, które można przeciwstawić nawet śmierci. Również religijna miłość- do Boga (Jan Andrzej Morsztyn, poeci metafizyczni).

Patriotyzm: troska o ojczyznę, wołanie o reformy. Jest tu zarazem krytyka istniejącej rzeczywistości, jak i wskrzeszenie idealnego mitu sarmackiej przeszłości (Wacław Potocki).

Nietolerancja wyznaniowa – protest przeciw niej (wiersze Wacława Potockiego).

Wojny, życie żołnierskie, okrucieństwa oraz dylematy natury moralnej
(Zbigniew Morsztyn, jak Chryzostom Pasek, Wacław Potocki).

Życie na wsi, ideał życia ziemiańskiego- zgodnego z naturą
(*Pamiętniki* Jana Chryzostoma Paska, *Sielanki* Szymona
Szymonowica).

Śmierć (makabryczny, groteskowy taniec)- to istota poezji księdza
Józefa Baki- *Uwagi o śmierci niechybnej*.

BAROKOWE LEKTURY

Jerozolima wyzwolona- epos Torquata Tassa

Din Kichot- powieść Manuela Cervantesa

Cyd Pierre'a Corneille'a

Świętoszek Moliera

Pamiętniki Jana Chryzostoma Paska

Transakcja wojny chocimskiej Wacława Potockiego

Listy do Marysieńki króla Jana II Sobieskiego

POECI BAROKOWI

Mikołaj Sęp- Szarzyński *Rytmu albo wiersze polskie*- zbiór sonetów

Jan Andrzej Morsztyn *Kanikuła albo psia gwiazda*,

Lutnia

Daniel Nosorowski *Krótkość żywota*

Wacław Potocki *Ogród fraszek, Moralia*.